

rektiren bir suç olduğuna dair fetva verdiği söylentisini yaydılar. Bunun üzerine hükümet Ezher'de sükûneti sağlamak için bir komisyon kurdu, sonunda Mehdî, Ezher şeyhliğinden alınıp (12 Muharrem 1299 / 4 Aralık 1881) yerine Şâfiî ulemâsından Muhammed el-İnbâbî getirildi. Ardından hidivin azledilmesine yönelik Urâbî taraftarlarının ulemâyâ baskısı ve Ezher ulemâsından bir grubun bu konuda kendisinden fetva istemesi karşısında başmüftü olarak direnmesi üzerine izlendiğini farkederek evine kapandı. Urâbîler'in başarısız kalmasıyla yönetimden yenden etkinliğini arttıran Hidiv Tefvik Paşa onu tekrar Ezher şeyhliğine getirdi (18 Zilkade 1299 / 1 Ekim 1882).

Ezher şeyhliği ve müftülük görevini bir süre daha birlikte yürüten Mehdî el-Abbâsî ile Tefvik Paşa arasına bazı olaylardan dolayı soğukluk girdi. Kahire'nin önde gelen kişileriyle evinde toplantılar yapıp siyasetle ilgilendikleri ve İngiliz yönetiminden rahatsızlıklarını dile getirdiklerine dair Tefvik Paşa'ya haber ulaşması, paşanın da kendisine bu hususta târiz ve tembihte bulunması üzerine görevlerinden alınmasını istedi. Daha sonra yargıyla ilgili bir konuda başbakan Nubâr Paşa ile ters düşünce her iki görevinden alındı (3 Rebîulâhîr 1304 / 30 Aralık 1886). İnbâbî Ezher şeyhliğine, Muhammed el-Bennâ müftülüğe tayin edildiye de Bennâ'nın bu makama Mehdî'nin daha lâyük olduğunu belirtmesi üzerine bir süre sonra tekrar getirildiği müftülük görevini ölümüne kadar sürdürdü. Hidiv II. Abbas Hilmi de ona saygı gösterdi ve yönetime geldiği yıl kendisini birinci dereceden Osmanlı nişanı ile ödüllendirdi (21 Safer 1310 / 14 Eylül 1892). Hayatının sonuna doğru felç geçiren Mehdî, Hulvân'da bir süre ikamet ettikten sonra Kahire'ye döndü ve Receb 1315'te (Aralık 1897) vefat etti. Ölümüyle ilgili olarak kaynaklarda Receb ayının 13, 15 ve 16'sı gibi farklı günler kaydedilir.

Mehdî'nin fetvalarını topladığı, o günkü toplumsal hayat yanında yönetim-din ilişkilerini yansıtmaları bakımından önem taşıyan *el-Fetâva'l-Mehdiyye fi'l-ve-kâ'i'l-Mısrıyye* adlı kitabından başka *Risâle fi tahkiki me'stetera min telifîk ve Risâle fi mes'ele'l-harâm* adıyla iki eser yazdığı kaydedilir (*el-Ezherü's-şerîf*, s. 248). Mehdî, müftülük görevine geldiği 1848 yılından itibaren başta resmî makamlar olmak üzere kendisine sorulan fetvalara verdiği cevapları önce kronolo-

jik olarak toplamış, 1883'te Haneffî fıkıh sistematiğini esas alıp yine kendi içinde kronolojik olmak üzere konularına göre düzenlemeye başlamıştır. Yaklaşık 13.500 fetvayı kapsayan eser yedi cilt halinde basılmış olup (Kahire 1301-1304) fetvaların kenarına verildikleri tarihler de yazılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr, IV, 233; C. Zeydân, *Terâcimü meşâhiri's-Şark*, Kahire 1902, II, 173-176; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1811; Abdurrahman er-Râfîî, 'Aşru İsmâ'il, Kahire 1368/1948, I, 203, 279, 282; II, 278; M. Abdullah İnân, *Târîhu'l-Câmi'i'l-Ezher*, Kahire 1378/1958, s. 188, 252-253; B. Dodge, *al-Azhar: A Millennium of Muslim Learning*, Washington 1974, s. 114, 116-117; Hacı, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 193; G. Delanoue, *Moralistes et politiques musulmanes dans l'Egypte du XIXe siècle (1798-1882)*, *Caire* 1982, I, 134, 136-137, 168-184; *el-Ezherü's-şerîf fi 'idihi'l-elfi*, Kahire, ts., s. 219, 248; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 75-76; Saîd İsmâ'il Ali, *Devrû'l-Ezher fi's-siyâseti'l-Mısrıyye*, Kahire 1986, s. 157-158, 163-164, 184-185; Ahmed Teymur Paşa, *A'yânü'l-karnî'r-râbî 'aşer*, Süse 1988, s. 50-63; Muhyiddin et-Tu'mî, *en-Nûrû'l-ebher fi tabakâti şüyûhi'l-Câmi'i'l-Ezher*, Beyrut 1412/1992, s. 116; R. Peters, "Muhammad al-Abbâsî al-Mahdî (d. 1897), Grand Mufti of Egypt and His al-Fatâva al-Mahdiyya", *Islamic Law and Society*, I/1, Leiden 1994, s. 66-82.

AHMET ÖZEL

MEHDÎ el-FÂTIMÎ

(bk. UBEYDULLAH el-MEHDÎ).

MEHDÎ el-MUNTAZAR

(المهدي المنتظر)

Muhammed b. el-Hasen b. Ali
b. Muhammed el-Mehdî el-Muntazar
(gaybeti 260/874)

İmâmiyye Şiâsi'nca
halen gaybet halinde olduğuna,
gelecekte mehdî olarak ortaya çıkıp
dünyada adaletli bir düzen kuracağına
inanılan on ikinci imam.

On birinci imam Hasan el-Askerî'nin ölümünden (ö. 260/874) sonra Şiîler imâmetin kime intikal edeceği hususunda çeşitli gruplara ayrıldı. Bu grupların sayısı kaynaklarda on bir (Şehristânî, I, 170-172), on dört (Nevbahtî, s. 79-94), on beş (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 102-116) ve yirmi (Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, IV, 199) olarak gösterilmektedir. Grupların genel düşünceleri şöyle belirtilebilir: 1. Hasan el-Askerî halef bırakmadan vefat etmiş ve imâmeti sona ermiştir. 2. Askerî ölme-

miştir, tekrar dönecek ve imâmetini sürdürecektir. 3. Askerî gerçekte imam olmayıp babası Ali en-Nakî diğer oğlu Muhammed b. Ali'yi imam tayin etmiştir. 4. Askerî'den sonra imamlık küçük kardeşi Ca'fer b. Ali'ye intikal etmiştir. 5. Askerî kendisine halef olarak bir erkek evlât bırakmış olup imâmeti onunla devam edecektir. Bu son telakki bir süre sonra diğerlerinin yerini alarak İmâmiyye'nin resmî görüşünü teşkil etmiştir.

İmâmiyye'nin çoğunluğunun benimseydiği rivayetlere göre Hasan el-Askerî'nin halefi olan Muhammed b. Hasan 15 Şâban 255 (29 Temmuz 869) tarihinde Sâmerâ'da dünyaya geldi. Onun 256 (870), 258 (872), 261 (875) yılında doğduğunu belirten rivayetler zayıf sayılmaktadır. Çeşitli kaynaklarda Sakîl, Saykal, Sevsen, Reyhâne ve Hamt gibi isimlerle anılan annesi Bizans imparatorunun torunlarından olup asıl adı Nercis'tir (Mes'ûdî, *İsbâtü'l-vaşıyye*, s. 272). Nercis'in Bizans sarayından itibaren geçen hayatı, rüyaları, İslâm'a girişi, müslümanların eline esir düşmesi ve Hasan el-Askerî'ye câriye olması konuyla ilgili eserlerde efsanevî bir tarzda anlatılmaktadır (İbn Bâbeveyh, II, 417-423; Ebû Ca'fer et-Tûsî, s. 208-214). İmâmiyye Şiâsi'na göre Hasan el-Askerî, fevkalâde olaylar çerçevesinde dünyaya gelen oğlunun doğumunu Abbâsî baskısından dolayı gizlemiş, çok az sayıda yakını dışında kimseye duyurmamıştır (Küleynî, I, 328, 330, 515-517). Ayrıca tehlikeli olacağı düşüncesiyle adının söylenmesi yasaklanmış, Kâim, Hüccet, Sâhib, Sâhibüzzamân, Mehdî'l-enâm, Halef gibi lakaplarla anılması istenmiştir (*a.g.e.*, I, 327-330, 333, 338, 340; Mes'ûdî, *İsbâtü'l-vaşıyye*, s. 271).

İmâmiyye âlimleri, Mehdî el-Muntazar'ın Kâim el-Mehdî yahut kaybolduktan sonra ortaya çıkıp dünyayı ıslah edecek kişi olduğu konusunda kendilerince Kur'an, Sünnet ve imamların beyanlarından birçok delil ileri sürmüşlerdir (Küleynî, I, 525-532; İbn Bâbeveyh, I, 252-253, 257-259; II, 408-409). Hasan el-Askerî'nin ölümünün ardından gaybete giren bu imâmı bazı Şiâ ileri gelenleriyle sefirler dışında kimse görmemiştir. Gaybetten sonra ortaya çıkmanın İdrîs, Sâlih, İbrâhim, Yûsuf ve Mûsâ gibi peygamberlerin sünneti olduğunu söyleyen İmâmiyye'ye göre imamın gaybete girmesinin beş sebebi vardır. Bunların ilki amcası Ca'fer b. Ali tarafından katledilme endişesidir. Bir diğeri gaybetin Şiâ için bir imtihan vesilesi

olup Allah tarafından denenmesi, üçüncüsü gaybetin açıklanmasına izin verilmeyen bir sebepten kaynaklanmış olmasıdır. Dördüncü olarak insanların Allah'ın emrettiği yolda gitmemeleri de bir gaybet sebebidir. Bu durumda Allah mahlûkatına gazap ederek imamlarını aralarından çekip alacak ve onları halktan gizleyecektir. Sonuncu sebep diye zikredilen husus da şudur: Tıpkı gizli verilen sadakanın efdal oluşu gibi bâtil esaslar üzerine kurulan bir idarede gizli imama uymak zâhir imama uymaktan daha üstündür ve bu Şîa için bir lutuf konumundadır. Şîi âlimleri bu açıklamaların hemen hepsi için Ca'fer es-Sâdık'tan rivayetler nakletmişlerdir (Küleynî, I, 336-338; Mes'ûdî, *İşbâtü'l-vaşiyye*, s. 284; Muhammed b. İbrâhim en-Nu'mânî, s. 174-177; İbn Bâbaveyh, II, 346, 481-482; Meclisî, LII, 91-100; ayrıca bk. GAYBET).

İmâmiyye, Ca'fer es-Sâdık'tan gelen bir rivayete dayanarak (Küleynî, I, 339) gaybeti küçük gaybet (el-gaybetü's-suğrâ) ve büyük gaybet (el-gaybetü'l-kübrâ) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Küçük gaybet Hasan el-Askerî'nin ölümünün ardından başlamış, 15 Şâban 329 (15 Mayıs 941) tarihine kadar devam etmiştir. Bu dönemde imam sefir, nâib veya vekil denilen dört görevli tarafından temsil edilmiş olup bunlar imam adına humusu toplamış, ortaya çıkan olayları imama arz edip onun fetvasını yahut beyanlarını (tevki) cemaate ulaştırmıştır. Büyük gaybet halen devam etmekte olup beklenen imam on bir asrı aşan bir zamandan beri gaip bulunmaktadır. Sürenin uzamasının Şîa toplumu üzerinde olumsuz bir etki meydana getireceği düşünülmekle konuyla ilgili eserlerde çok yaşayan kimselere dair haberlere yer verilip imamin yaşadığı ispata çalışılmıştır (İbn Bâbaveyh, II, 523-524; Meclisî, LI, 237-293). Mehdî el-Muntazar'ın ortaya çıkacağı zamanı tesbitle ilgili düşünceler yasaklanmış, vakit tayin edenlerin yalancı olduğu belirtilmiştir (Küleynî, I, 368-369). Bununla birlikte Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilen rivayetlerde tek yıllarda Mekke'de zuhur edeceği kaydedilmiştir. Ortaya çıkış âlâmetlerine geniş yer verilen Şîi kaynaklarında pek çoğu müphem olmak üzere bir kısmı gerçekleşmiş yetmiş kadar âlâmet zikredilmiştir (*DîA*, XIII, 410-412). Günümüz İmâmî Şîileri on ikinci imamin adı anıldığında "accelellâhu fereceh" (Allah zuhurunu çabuklaştırsın) ifadesini kullanırlar, dualarında da dünyanın belâ ve sıkıntılarla dolduğunu belirterek

artık imamin gelip insanları bu durumdan kurtarması için niyazda bulunurlar. İbn Haldûn kendi zamanında, Sâmer râ'da imamin kaybolduğu yerin kapısına her gün ikinci namazından sonra ortaya çıktığında binmesi için bir at getirildiğini, zuhuru için dua edildiğini, zuhuru gerçekleşmeyince işin ertesi güne bırakıldığını kaydeder (*Mukaddime*, II, 591-592). Bazı âlimler, Muhammed el-Mehdî'nin gerçekte mevcut olmayan hayalî bir kişi olduğunu ileri sürerken (meselâ bk. Takıyyüddin İbn Teymiyye, IV, 87-89) çağdaş Şîi âlimlerinin bir kısmı da (Ahmed el-Kâtib, tür.yer.) bu düşüncely Şîa kelâmcılarının icat ettiğini belirterek aynı görüşe katılır (bk. MEHDÎ).

Mehdî el-Muntazar'ın doğumu, imâmeti ve gaybetiyle ilgili olarak yazılan eserler iki kısma ayrılır. a) Gaybet-i suğrâ döneminde yazılanların bazıları şunlardır: İbrâhim b. İshak en-Nihâvendî (ö. 286/899), *el-Ğaybe*; Abdullah b. Ca'fer el-Himyerî, *el-Ğaybe mine'l-hayre*; İbn Bâbaveyh el-Kummî, *el-İmâme ve't-tebşıra mine'l-hayre* (Kum 1985); Küleynî *el-Kâfi fi 'ilmi'd-din* "el-Hücce" bölümü. b) Gaybet-i suğrâdan sonra yazılanlar da şöylece sıralanabilir: Muhammed b. İbrâhim b. Ca'fer en-Nu'mânî (ö. 360/970), *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Tahran, ts.); Şeyh Sadûk, *Kemâlüddîn ve temâmü'n-ni'me* (Kum 1405); Şeyh Müfid, *el-Fuşûlü'l-'aşere* ('İddetü resâ'il içinde, Kum, ts.); Şerif el-Murtazâ, *Mes'ele ve-cîze* (İng. trc. ve neşri, A. Sachedina, *St.I*, XLVIII, s. 117-124); Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh, Kum 1411). Bu son eser mevcut çalışmaların en önemlilerinden biri olup müellifi meseleye hem akfî hem naklî yönden yaklaşmaya çalışmaktadır. Sonraki eserler genellikle bu kaynaklara dayanmaktadır. Konuyla ilgili çağdaş eserlerin bir kısmı da şunlardır: Murtazâ el-Kazvîni, *el-Mehdî el-Muntazar* (Kerbela 1931); Necmeddin Ca'fer Askerî, *el-Mehdî el-Mev'ûd el-Muntazar* (Tahran 1981); Muhammed es-Sadr, *Târîhu'l-ğaybeti's-suğrâ ve târîhu'l-ğaybeti'l-kübrâ* (Beyrut 1392/1972, 1402/1982); Jassim M. Hussain, *The Occultation of the Twelfth Imam* (Cambridge 1982); Mustafa Öz, *İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnanç* (İstanbul 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 102-116; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a*, s. 79-94; Kü-

leynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 327-330, 333, 336-339, 340, 368-369, 515-517, 525-532; Mes'ûdî, *Mûrûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 199; a.mlf., *İşbâtü'l-vaşiyye*, Beyrut 1409/1988, s. 271-287; Muhammed b. İbrâhim en-Nu'mânî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Tahran, ts., s. 174-177; İbn Bâbaveyh, *Kemâlü'd-din ve temâmü'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1405, I-II, tür.yer.; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 346-366; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh), Kum 1411, s. 208-214, 229-444; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 170-172; Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ'* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1399/1979, s. 393-435; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 87-89; İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 591-592; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1401, LI, 237-293; LII, 91-100; Muhammed es-Sadr, *Târîhu'l-ğaybeti's-suğrâ*, Beyrut 1392/1972, tür.yer.; Abdulaziz Abdulhussein Sachedina, *Islamic Messianism, The Idea of the Mahdi in Twelver Shi'ism*, Albany 1981, tür.yer.; J. M. Hussain, *The Occultation of the Twelfth Imam*, New York 1982, tür.yer.; Mustafa Öz, *İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnanç*, İstanbul 1995, tür.yer.; Ahmed el-Kâtib, *Tetauvvürü'l-fikri's-siyâsi eş-Şî'i*, Londra 1997, tür.yer.; J. G. J. ter Haar, "Muhammad al-Kâ'im", *EP* (İng.), VII, 443; Avni İlhan, "Gaybet", *DîA*, XIII, 410-412.

MUSTAFA ÖZ

MEHDÎ es-SENÛSÎ

(bk. SENÛSÎ, Mehdî).

MEHDÎ es-SÛDÂNÎ

(bk. MUHAMMED AHMED el-MEHDÎ).

MEHDÎ b. TÛMERT

(bk. İBN TÛMERT).

MEHDÎ el-VEZZÂNÎ

(bk. VEZZÂNÎ).

MEHDÎ-BİLLÂH

(المهدي بالله)

Ebû Abdillâh Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr b. Muhammed el-Hâşimî el-Abbâsî (ö. 169/785)

Abbâsî halifesi
(775-785).

126 (744) veya 127 (745) yılında Hûzistan'ın İzec kasabasında doğdu. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğludur. Annesi, eski Himyerî hükümdarları ailesine mensup